

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ ОВОЧІВНИЦТВА ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

*КІЯХ О.О., К.Е.Н.,
ІНСТИТУТ ОВОЧІВНИЦТВА І БАШТАННИЦТВА
НААН УКРАЇНИ*

У статті проведено оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств галузі овочівництва та сформовано основні напрями її забезпечення як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

The estimation of competitiveness of agricultural enterprises is conducted in the article, industries of vegetable – growing, and basic directions of her providing are formed – both on internal and on external levels.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією із складових рушійних сил розвитку економічної системи – є конкуренція, що є динамічною силою суспільного розвитку. На сучасному етапі ринок і конкуренція є основними механізмами підвищення ефективності АПК. Лише конкурентоспроможні підприємства здатні виробляти продукцію високої якості.

Структурні зрушення, що відбулись в овочівництві України протягом останніх років негативно відобразились на конкурентоспроможності галузі і ефективному функціонуванні сільськогосподарських підприємств. Підвищення конкурентоспроможності в овочівництві - є одним із пріоритетних завдань для виведення галузі із економічної кризи і забезпечення ефективного виробництва овочевої продукції. Так як ця галузь є досить важливою для здоров'я людини і забезпечує її всіма необхідними корисними речовинами і вітамінами і є важливою ланкою ринку продовольства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень і літературних джерел, в яких розглядаються питання щодо конкуренції, її суті й ознак, видів і форм, механізмів функціонування та її ролі в економіці показав, що дана проблема завжди привертала і привертає увагу вчених. Теоретичні основи підвищення конкурентоспроможності були розроблені ще Платоном, А. Смітом,

Д. Рікардо та поглиблені Дж. М. Кейнсом, Р. Кемпбелом, К.Р. Макконнеллом, М. Месконом, Ф. Хедоурі й іншими зарубіжними вченими. Створений протягом століть методологічний фундамент забезпечує більш детальне та глибоке розуміння поняття конкуренції і конкурентоспроможності та факторів, які впливають на її підвищення.

Значний вклад у розробку даної проблематики, в тому числі і у галузі сільського господарства зробили вітчизняні вчені - економісти: П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, В.Я. Амбросов, М.Й. Малік, М.Я. Кваша, О.М. Шпичак, О.В. Улянченко, Л.А. Євчук, І.В. Сасенко, Б.М. Хусаїнов, Я.Б. Базилюк, М.П. Канівський, І.В. Гуророва.

У роботах цих вчених було висвітлено з різних точок зору сутність конкуренції, конкурентоспроможності, розкрито основні напрями забезпечення конкурентоспроможності аграрного виробництва, сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування. Проте, питання конкурентоспроможності в овочівництві досліджені недостатньо, особливо для нових умов господарювання: трансформаційних змін, переходу економіки на ринкові засади.

Формулювання цілей статті. Провести оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств галузі овочівництва та сформувані основні напрями її забезпечення.

Вклад основного матеріалу дослідження. Конкуренція змушує суб'єкти діяльності не зупинятися на досягнутому, а постійно рухатися і самовдосконалюватися [1]. У книзі «Конкуренція» М. Портер наводить наступне визначення конкуренції - це циклічний процес, постійно змінюваний ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові виробничі процеси, нові ринкові сегменти [2].

Але на наш погляд, враховуючи сучасні умови господарювання, тлумачення «конкуренції» американським економістом Й. Шумпетером, що означає здійснення підприємцем «нових комбінацій» щодо техніки і технології, створення нових товарів, освоєння нових джерел сировини - є більш ґрунтовним [3].

Здатність суб'єктів економічної діяльності протистояти всім чинникам конкуренції визначає їх конкурентоспроможність [4]. Тобто, з переходом економіки України на нові засади розвитку конкурентоспроможність можна розглядати як складну економічну категорію, що є основною у визначенні статусу товаровиробників та ефективності їх діяльності. На думку Б.М. Хусаїнова, конкурентоспроможність у ринковій системі – одна з головних категорій,

оскільки вона характеризує економічні, науково-технічні, виробничі, організаційно-управлінські, маркетингові, інформаційні та інші можливості окремого підприємства, галузі чи країни в цілому [5].

Конкурентоспроможність виробництва овочів визначається рівнем конкурентоспроможності продукції, яка в свою чергу прямо пропорційна якості та обернено пропорційна ціні і залежить від кон'юнктури ринку.

Сьогодні спостерігається подальше зменшення ролі суспільного сектору і зростання частки підсобних господарств населення, що негативно відображується на конкурентоспроможності галузі, збільшенні обсягів виробництва, зниженні трудомісткості та якості продукції, підвищенні її собівартості. Питома вага площ сільськогосподарських підприємств, зайнятих під овочевими культурами, зменшилася в 2010 році на 11,7% порівняно з 2000 роком, а порівняно з 2009 роком збільшилась від 9,5% до 9,9%. Поглиблення диспаритету цін між промисловістю та сільським господарством суттєво впливає на фінансові результати сільськогосподарських підприємств. Дані таблиці 1 наглядно демонструють тенденції зміни рівня цін і собівартості за роками.

За допомогою вирівнювання рядів динаміки ми отримали рівняння прямої та лінійний коефіцієнт кореляції. З рівняння видно, що по рокам ціни реалізації овочів відкритого ґрунту зростають більшими темпами (в середньому на 8,8 грн/ц з кожним роком), ніж собівартість (6,9 грн/ц), що позитивно впливає на конкурентоспроможність овочевої продукції та прибутковість господарств.

Таблиця 1

Тенденція зміни ціни та собівартості реалізованих овочів в сільськогосподарських підприємствах за 2000 - 2010 роки

Рік	Ціна реалізації, грн/ц	Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	Тенденція зміни ціни	Тенденція зміни собівартості
2000	30,7	31,2	$R^2=0,88$	$R^2=0,85$
2001	34,0	34,3		
2002	39,3	36,1		
2003	45,3	34,6		
2004	49,5	40,9		
2005	54,0	46,5		
2006	57,7	50,2		
2007	86,6	75,9		
2008	93,4	84,1		
2009	87,5	73,5		
2010	130,2	105,5		
2010 р. до 2000 р., раз	4,2	3,4	$Y = 8,77x + 11,77,$	$Y = 6,95x + 14,02,$

Але все-таки в нинішніх умовах існуючі ціни реалізації не компенсують вкладених у виробництво коштів. У структурі собівартості виробництва овочевої продукції відбувається витіснення витратами на матеріальні ресурси частки витрат на оплату праці. Аналізуючи в динаміці по рокам, отримані фінансові результати сільськогосподарських підприємств по виробництву овочів відкритого ґрунту, як видно з рівняння прямої, відмічається зростання рентабельності виробництва в середньому на 1,6% з кожним роком (рис. 1).

Слід зазначити, що, починаючи з 2002 року виробництво овочів відкритого ґрунту було стабільно прибутковим. При цьому найвищий рівень рентабельності (30,9%) зафіксовано у 2003 році. Але протягом 2003-2008 років він знижувався, це пояснюється тим, що темп росту собівартості перевищував темп росту ціни. І лише потім підвищився до рівня 23,5% у 2010 році.

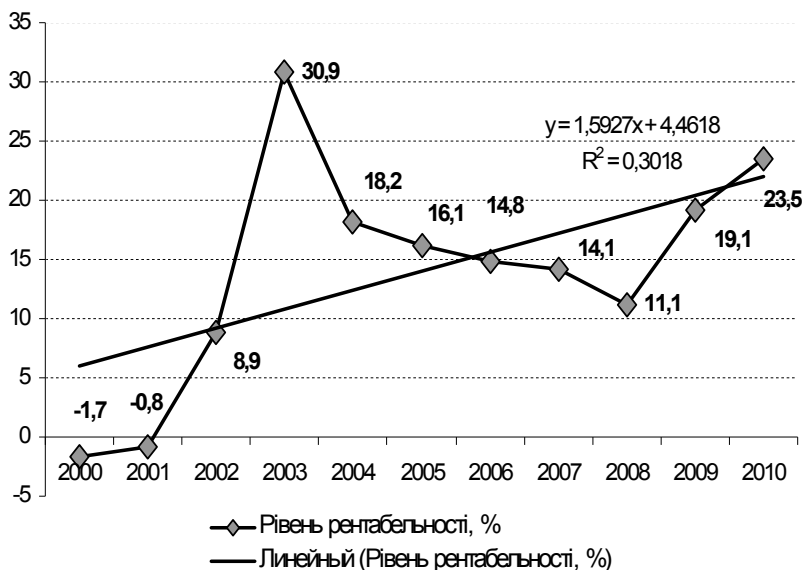

Рис. 1. Динаміка рівня рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту

Групування 25 областей за рівнем рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах показало, що найвищу рентабельність, а значить і конкурентоспроможність виробництва мали Чернівецька (183,6%), Хмельницька (117,5%), Житомирська області (108,1%), за рахунок високої ціни реалізації. Хоча урожайність та питома вага групи у загальному обсязі виробництва овочів не значна. Найнижчу – Черкаська (-7,4%) і Полтавська (-0,2%) області (табл. 2). Як свідчать дані таблиці, по мірі зростання рівня рентабельності по кожній групі спостерігається поступове підвищення ціни, так ціна в шостій групі у 2 рази вища від першої.

Щодо інших показників конкурентоспроможності: собівартості та виробничих витрат, урожайності – ці показники досить коливаються по групам і не мають чіткої тенденції. Необхідно відмітити, що до першої групи з рівнем рентабельності 12,6% увійшла Херсонська область, яка має найбільш питому вагу у загальному обсязі виробництва і реалізації овочів, і підприємства якої є найбільш конкурентоспроможними на ринку овочевої продукції в Україні.

Таблиця 2

**Групування областей за рівнем рентабельності (збитковості)
виробництва овочів відкритого ґрунту
в сільськогосподарських підприємствах. 2010р.**

Показники	Групи областей за рівнем рентабельності (збитковості) виробництва овочів відкритого ґрунту						В середньому по сукупності
	I	II	III	IV	V	VI	
	до 15%	15,1-30%	30,1-45%	45,1-60%	60,1-70%	більше 70,1%	
Кількість областей в групі	6	3	7	1	3	5	25
Їх питома вага, %	24	12	28	4	12	20	100,0
Середній рівень рентабельності по групі, %	8,7	16,6	33,9	45,1	63,8	105,7	23,5
Питома вага групи у загальному обсязі виробництва овочів. %	43,8	31,8	13,6	1,2	3,9	5,7	100,0
Собівартість 1 ц реалізованої продукції, грн.	111,2	76,6	158,8	145,4	129,7	114,7	105,5
Ціна реалізації 1 ц, грн.	120,7	89,3	213	210,8	213,7	236,4	130,2
Прибуток (збиток) на 1 га, грн.	822,5	1969,4	4772,5	1133,2	8351,5	5085,0	2437,6
Виробничі витрати на 1 га посіву, грн.	9423,2	11852,0	14061,0	2521,0	13089,1	4812,8	10378,3
Урожайність, ц/га	173,6	230,5	168,6	74,9	141,2	127,0	178,7

Ця область має найвищі показники за урожайністю овочевих культур 266,8 ц/га, овочівництво зорієнтовано на переробну галузь, тому незначна рентабельність по даному регіону пояснюється низькою ціною реалізації через оптовий продаж продукції переробним підприємствам.

Для повного аналізу конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств галузі овочівництва важливо провести оцінку їх ринкової активності, що знаходить своє відображення в розрахунку ринкових часток та побудові на цій основі конкурентної карти ринку по 25 областям України (табл. 3).

Таблиця 3

**Конкурентна карта сільськогосподарських підприємств
галузі овочівництва. 2010 р.**

Класифікаційні групи			
I Аутсайдери ринку	II Области зі слабкою конкурентною позицією	III Области із сильною конкурентною позицією	IV Лідери ринку
$ЧР_{\min},$ $ЧР_{cp} - 3 \sigma_1$	$ЧР_{cp} - 3 \sigma_1,$ $ЧР_{cp}$	$ЧР_{cp},$ $ЧР_{cp} + 3 \sigma_2$	$ЧР_{cp} + 3 \sigma_2,$ $ЧР_{\max}$
від 0,07% до 0,54%	від 0,54% до 4%	від 4% до 22,8%	від 22,8% до 26,1%
Чернівецька (0.07%) Закарпатська (0.09%) Івано-Франківська (0.1%) Полтавська (0.1%) Рівненська (0.1%) Сумська (0.1%) Чернігівська (0.2%) Вінницька (0.4%)	Харківська (1.1%) Житомирська (1.4%) Львівська (1.5%) Волинська (1.6%) Хмельницька (2.2%) Київська (3.3%) Запорізька (3.4%) Тернопільська (3.4%)	АРК (4.8%) Черкаська (5.7%) Дніпропетровська (6.6%) Одеська (10.6%) Донецька (12.4%) Миколаївська (12.9%)	Херсонська (26.1%)
8	7	6	1

Визначення ринкових часток сільськогосподарських підприємств дозволяє виокремити ряд стандартних положень підприємств на ринку – лідерів ринку з максимальним значенням частки ринку, підприємства-аутсайдери, що займають найскромніші позиції, та дві проміжні групи – підприємства із сильною та слабкою конкурентною позицією. Таким чином розрахунок конкурентної карти по 25 областям України дав можливість виділити чотири групи областей за рівнем їх конкурентоспроможності на ринку. Найбільша частка ринку ($ЧР_{\max}$) належить Херсонській області (26,1%) – лідер ринку, найменша ($ЧР_{\min}$) – Чернівецькій (0,07%) – аутсайдер ринку.

До першої найбільшої групи - аутсайдерів ринку, як видно з таблиці, входить 8 областей, до другої групи – області зі слабкою конкурентною позицією (7 областей), в тому числі і Харківська область, до третьої – області із сильною конкурентною позицією (6 областей).

Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств і досягнення рівня рентабельності виробництва овочів вище 30% можна за рахунок надання допомоги з бюджету у вигляді дотацій. Це сприятиме розвитку галузі інтенсивним шляхом. Сьогодні найважливіше завдання в галузі овочівництва – більш інтенсивне підвищення продуктивності праці за допомогою інноваційної діяльності та соціальних і матеріальних факторів впливу на працівників, що дасть змогу товаровиробникам задовольнити потреби населення високоякісною овочевою продукцією за мінімальних затрат праці, коштів і низької собівартості, відповідно доступними цінами.

З урахуванням складної ситуації в овочівництві, для підвищення рівня його конкурентоспроможності можна виділити наступні напрями забезпечення конкурентоспроможності для сільськогосподарських підприємств, як складової галузі і перспективних виробників у майбутньому (рис.2).

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства і галузі в цілому необхідно скоротити ланцюг надходження продукції від виробника до споживача шляхом удосконалення системи логістики та формування і функціонування ринкової інфраструктури: будівництво оптових ринків, реконструювання існуючих овочесховища місткістю 1,3 млн. т та будівництва нових з сучасним обладнанням місткістю 1,2 млн. т овочевої продукції, створення у віддалених районах заготівельних кооперативів.

Так, на сьогоднішній день розпочата перша черга будівництва оптових ринків у Києві, Харкові, Донецьку. Буде надано фінансову підтримки для часткового відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів. На конкурсній основі планується виділяти бюджетні кошти для часткового відшкодування до 50% вартості (без урахування податку на додану вартість) будівництва нових тепличних комплексів з впровадженням сучасних енергозберігаючих технологій суб'єктам господарювання [6].

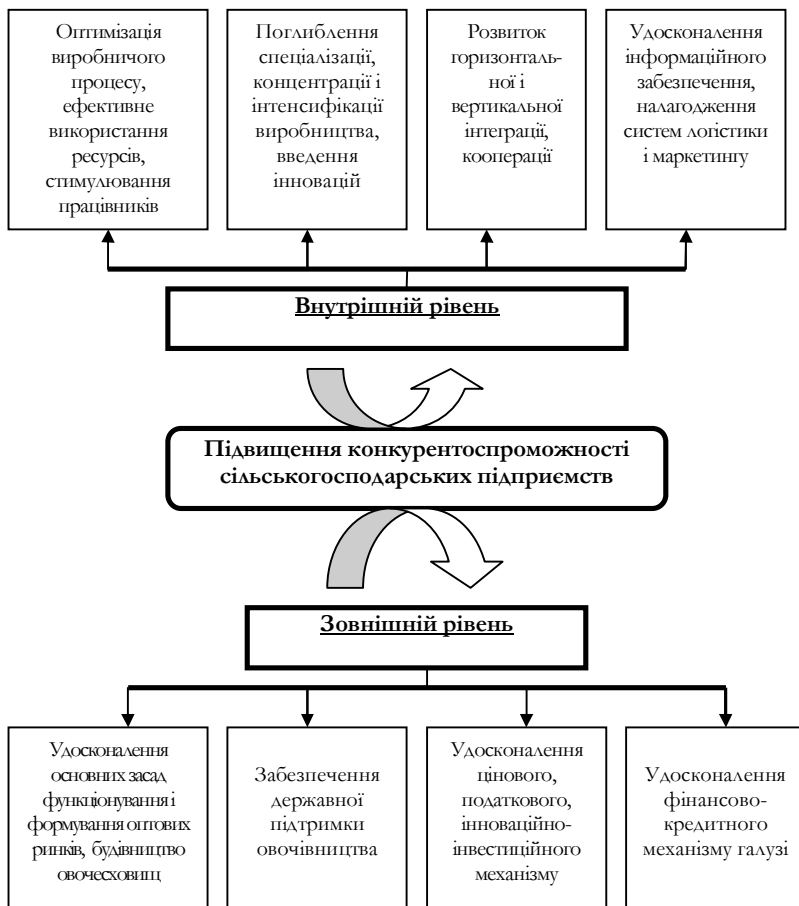

Рис. 2. Основні напрями підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств галузі овочівництва

Висновки. Таким чином, з входженням країни в СОТ і інші міжнародні організації стає необхідним досягнення вискоєфективної роботи господарств, галузі в цілому шляхом використання всіх можливостей на зовнішньому і внутрішньому рівнях. Кінцевий результат ефективності повинен ґрунтуватися на одержанні конкурентоспроможної, високоякісної продукції, яка повинна відповідати міжнародним стандартам не тільки по споживчим показникам, але і за показниками витрат ресурсів, праці, окупності вкладеного у виробництво капіталу.

Література.

1. Ульянченко О.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування: [моногр.] / О.В. Ульянченко, Л.А. Євчук, І.В. Гуторова. – Х.: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. – 340 с.
2. Портер М. Конкуренція / Майкл Е. Портер; [пер. с англ. О.Л. Пилявского]. – М.: Вільямс, 2005. – 608 с.
3. Економічна теорія: політекономія: підручник / [В.Д. Базилевич, В.М. Попов, К.С. Базилевич, Н.І. Гражевська]; за ред.. В.Д. Базилевич. – 6-те вид., переробл. і допов. – К.: Знання – Прес, 2007. – 719 с.
4. Бидик А.Г. До питання конкурентоспроможності /А. Г. Бидик// Стратегія ресурсозберігаючого використання аграрно-економічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в Світове співтовариство: Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції 18 травня 2007 р. – Частина 2 – Тернопіль: ТНЕУ. – 2007. – С. 275-277.
5. Хусаинов Б.М. анализ конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции в Казахстане / Б.М. Хусаинов // Економіка АПК. – 2009. - № 8. – С. 13 – 17.
6. <http://www.rada.gov.ua>: Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, що спрямовуються на часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів» від 02.03.2011 р.№ 305